

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING O'ZLASHTIRISHLARINI METAKOGNITIV MONITORINGINING METOD VA USULLARI

Xalikova Zaxro Mirshadmonovna

Xalqaro Nordik universiteti

Nordic International University

z.xalikova@nordicuniversity.org

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlashtirishlarini metakognitiv monitoringining metod va usullari xaqida tahlillar berilgan. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitishda o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytirish, bilimlarni keng va oson o'zlashtirish maqsadida pedagogik texnologiyalarning usul, vosita va shakllarini to'g'ri tanlab, ulardan foydalanish muhim sanaladi. Darslarini tashkil etishda pedagogik texnologiyalarning ko'pgina metodlaridan foydalaniladi.*

***Kalit so'zlar:** boshlang'ich ta'lim, o'zlashtirish tahlili, o'quvchilar psixologiyasi, metakognitiv monitoring, metod va usullar.*

Kirish (Introduction). Boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitishda o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytirish, bilimlarni keng va oson o'zlashtirish maqsadida pedagogik texnologiyalarning usul, vosita va shakllarini to'g'ri tanlab, ulardan foydalanish muhim sanaladi. Darslarini tashkil etishda pedagogik texnologiyalarning ko'pgina metodlaridan foydalaniladi. Bola hayotida bog'chadan so'ng maktabning dastlabki davrlari muhim o'rin tutadi. Shu bois boshlang'ich ta'lim davri ta'lim jarayonidagi eng mas'uliyatli davrdir. Bu paytda bolaning savodi chiqishi bilan birga, uning dunyoqarashi shakllanadi, tafakkur qilish malakasi rivojlanadi. Bu davrda bolaning zihnini o'stirishga qaratilgan har bir mashg'ulot bola aqlining tarkib topishi va rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun ham bu davrda, avvalo, ta'lim jarayonini qiziqarli, ta'sirli qilib tashkil etishga, motiv hosil qilish va uni rivojlantirishga e'tibor qaratish lozim. Chunki bu muddat bolaning o'yin faoliyatidan aqliy faoliyatga, ya'ni o'quv faoliyatiga o'tganligi bilan xarakterlanadi. Bolaning o'quv faoliyatini rivojlantirishda turli o'yinlardan foydalanish katta ahamiyat kasb etadi. Bolalar o'yin orqali o'z bilimlarini mukammallashtiradilar va uni chuqur

o'zlashtiradilar. Shu jihatdan qaraganda, ta'lim jarayonida qo'llanadigan didaktik o'yinlarning roli beqiyosdir. Didaktik o'yinlar ta'lim jarayoni samaradorligini oshiradi, ta'lim jarayonida o'quvchilar faolligini, o'qish motivlarini rivojlantiradi. O'qish motivlari ta'lim jarayonini pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etishda ham muhim o'rin tutadi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review). O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2017- 2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2016-yil 29-dekabrda PQ-2707-sonli, "Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2017-yil 9-sentabrda PQ-3261-son qarorlari, "Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2017- yil 30- sentyabrda PF-5198 sonli Farmoyishi shular jumlasidandir.

Ajdodlarimiz bilim o'rgatuvchi ustoz faoliyatiga katta ahamiyat berganlar. Bu pedagogik faoliyatga bo'lgan asosiy talablardan biri edi. Sharq uyg'onish davrining buyuk mutafakkiri Abu Nasr Forobiy aqlli, dono va o'tkir fikrlaydigan kishilar to'g'risida shunday deydi: «Aqlli deb shunday kishiga aytiladiki, ular ega; yomon ishlardan o'zini chetda olib yuradilar. Bunday kishilarni oqil deydilar». Uning fikricha, «Ta'lim so'z va o'rgatish bilangina bo'ladi. Tarbiya esa amaliy ish va tajriba bilan o'rganishdir, ya'ni shu xalq, shu millatning amaliy malakalaridan iborat bo'lgan ish-harakatga, kasb-hunarga berilgan bo'lishidir. Agar ular ish, kasb-hunarga berilgan bo'lsalar, kasb-hunarga qiziqsalar, shu qiziqish ularni butunlay kasb-hunarga jalb etsa, demak, ular kasb-hunarning chinakam oshig'i bo'ladilar

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining har bir darsni tashkil etish uchun turli didaktik o'yinlardan foydalanishlari yaxshi samara beradi. Chunki 6-7 yoshli bolalar hayotida maktab davri ancha murakkab davr bo'lib, bolalar oldida jiddiy sinov turadi. Bola yangi hayot -maktab hayotiga kirib boradi. Endi u yangi jamoaning a'zosi ekanligini his etishga, intizomga bo'ysunishga, yangi rejimga moslashishga majbur bo'madi. Bola yosh bo'lishiga qaramay, endi uning maktabda oqish, uy vazifalarini bajarish, murakkab materiallarni o'rganish kabi zarur yumushlari ko'p. Muhimi, o'yindan maktabga, kundalik majburiy va davomli mehnatga o'tish bola hayotida tub burilishdir. Hatto maktabgacha tarbiya muassasalaridan

kelgan bolalar uchun ham bu oson kechmaydi. Uydan maktabga kelgan bolalarga esa yana ham qiyin. Ayniqsa, sinfda 40—45 daqiqalik darsda o‘tirish, tinglash va topshiriqlarni bajarish, uzoq aqliy mehnat bolani tez toliqtiradi. Bola maktabdan, o‘qishdan sovib ketishim mumkin. Shuning uchun ham o‘qituvchilar bolalarning maktabdagi hayotini qiziqarli tashkil etishga intilishlari, motiv hosil qilish va uni rivojlantirishga harakat qilishlari lozim. Motiv o‘z- o‘zidan hosil bolmaydi. Uni bolalar yoshiga va psixologik xususiyatlariga mos didaktik o‘yinlar va mustaqil ishlar vositasida hosil qilish mumkin. Ayniqsa boshlang‘ich ta‘lim jarayonida pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda darslarni qiziqarli olib boorish natijasida o‘quvchilarni darsga jalb etish samarali bo‘ladi.

Shunday darslarda bolalar diqqati to‘liq jalb etiladi, xotirasi yaxshi ishlaydi. Motivlar o‘quvchilarning bilimlarini chuqur egallashlariga yordam beradi. Shuning uchun ham boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari ta‘lim jarayonini qiziqarli motivlar asosida tashkil etishga e‘tibor qaratishlari zarur. Boshlang‘ich sinf o‘qish darslarida asosan she‘rlar, masallar, ertaklar, hikoyalar, afsonalar, maqol va topishmoqlar, ilmiy-ommabop asarlar o‘qib o‘rganiladi. Tabiiyki, ularning har biri o‘ziga xos shakl, uslub va mazmunda yaratiladi. Shuning uchun ham har bir janrga mansub asarlarni o‘ziga xos usulda o‘qib o‘rganish taqazo qilinadi.

Asarni izohli o‘qishga yaqin bo‘lgan metodlardan biri ijodiy o‘qishdir. Atoqli metodist olim N.I.Kudryashov ijodiy o‘qish metodi tarkibiga quyidagi ish usullarini kiritadi:

a) o‘qituvchilarning badiiy matnni sharhlab o‘qishi hamda o‘quvchilarning asarni to‘g‘ri va imkon qadar yanada chuqurroq, emotsional idrok etishlarini ta‘minlash maqsadini ko‘zda tutuvchi so‘zi:

b) o‘qilgan asardan o‘quvchilarning bevosita olgan taassurotlarini chuqurlashtirish maqsadiga ega bo‘lgan va ularning diqqatini matnning muhim g‘oyaviy va badiiy, axloqiy, ijtimoiy-siyosiy muammoning qo‘yilishi;

c) o‘qituvchining asar o‘qilganidan keyin o‘quvchilarning asarni tadqiq etish jarayonida tug‘ilgan badiiy kechinmalarini faollashtirish maqsadini ko‘zda tutuvchi. Ko‘rinadiki, ijodiy o‘qish izohli o‘qishdan farqli o‘laroq, to‘g‘ridan to‘g‘ri matn mohiyatini ochishga ijodiy yondashishni taqozo etadi.

Masalan, 4-sinfda A. Oripovning “Dehqonbobo va o‘n uch bolakay qissasi” asarini ijodiy o‘qish metodi asosida o‘rganish jarayonida matn mazmuni va shoir g‘oyaviy niyatidan kelib chiqib Vatanimiz hududlaridagi aholining yashash tarzi bilan bo‘g‘liq milliy xususiyatlar haqida ham atroflicha tushuncha beriladi. 2-sifda “o‘tinchi yigit”, 3-sifda O‘tkir Hoshimovning “Xazonchinak”, 4-sinfda S. Anorboevning “Qo‘rqoq” asarlarini ham ijodiy o‘qish metodi asosida o‘qitish ijobiy samaralar beradi. Boshlang‘ich ta‘lim tizimida mantiqiy o‘qish (matnni to‘g‘ri, tushunib, tez (me‘yoida) o‘qish) va adabiy o‘qish mukammal o‘zlashtirilganidan song ifodali o‘qishga o‘tiladi. U yod olingan she‘riy asarlarni ifodali o‘qishni ham o‘z ichiga oladi. Ifodali o‘qishning muvoffaqiyati o‘quvchilarning asar mazmuni, g‘oyaviy- badiiy xususiyatlari haqida muayyan tushunchaga ega bo‘lishlari bilan bog‘liq. Ifodali o‘qish intonatsiya – ohang yordamida asarning g‘oyasi va jozibasini to‘g‘ri, aniq, yozuvchi niyatiga mos ravishda ifodalay bilishdir. Ifodali o‘qish adabiyotni aniq va ko‘rgazmali o‘qitishning dastlabki va asosiy shaklidir”, deb ta‘kidlaydi metodist olim M. A. Ribnikova. Demak, “Ifodali o‘qishning asosiy vazifasi asarning mazmunini va emotsionalligini intonatsiya orqali o‘quvchilarga ko‘rgazmali qilib ko‘rsatishdir. Ifodali o‘qishning asosiy tamoyili o‘qiladigan asar go‘yasi va badiiy qimmatini chuqur tushunishdir”. Ohang va intonatsiya she‘riy asarlarni ifodali o‘qishda qay darajada muhim bo‘lsa, nasriy asarlarni o‘qishda ham muhim talablardan biridir

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations). Xulosa qilib aytganda darslarda o‘qituvchi o‘z bilimi, ko‘nikma va malakalarini mashg‘ulotlar vositasida o‘quvchilarga yetkazadi, o‘quvchilar esa uni o‘zlashtirib borishi natijasida undan foydalanish qobiliyatiga ega bo‘ladi. O‘quvchilar mustaqil ishlash jarayonida o‘zlashtirishning turli ko‘rinishlaridan foydalanishadi, ya‘ni o‘zlashtirilayotgan ma‘lumotlarni qabul qilish, qayta ishlash hamda amaliyotga tatbiq etishda o‘ziga xos tafovutlarga tayanadi. Shu tariqa o‘zlashtirish natijalari ortib boradi, olingan bilimlar mustahkamlanadi. Ta‘lim jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchilarning dars paytidagi hamkorligi, o‘quvchilarning mustaqil ishlashi, sinfdan tashqari ishlar shaklida ta‘lim va tarbiya masalalari hal etiladi. Ta‘limning maqsadi jamiyat ehtiyojiga mos ravishda shakllanadi. Shunday ekan, ta‘lim-tarbiya maqsadi mos va mutanosib bo‘lishi kerak. Ilmiy

adabiyotlarda ta'limning maqsadi imkoniyatlaridan to'g'ri, aniq, o'rinli foydalanish ko'nikma va malakalarini hosil qilish, mantiqiy-ijodiy tafakkurni rivojlantirish, kommunikativ savodxonlikni oshirish, milliy g'oyani singdirish, sharqona tarbiyani shakllantirish, shaxsni ma'naviy boyitishdan iboratligi ta'kidlangan. Ta'limiy maqsad asosida o'quvchilarda mustaqil fikrlash, og'zaki va yozma savodxonlikni oshirish, mantiqiy tafakkurni rivojlantirish orqali ularning muloqot madaniyati takomillashtiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati (references):

1. Vokhidova, N. K., Khalikova, Z. M., Islamova, F. S., & Abdulkhayeva, M. B. (2024). Organization Of The Educational Process In Primary Education With The Participation Of Artificial Intelligence. *Educational Administration: Theory and Practice*, 30(4), 1906-1909.
2. Otajonova, O. A., Islamova, F. S., Fayazova, F. S., & Nematov, B. S. (2022). The Influence Of Parental Relationships On Adolescent Gender Identity. *Journal of Positive School Psychology*, 6(10), 2393-2399.
3. Dilafruz, M., Gulnora, M., & Gulnoza, O. (2023). In Youth Developing the Skills of Fighting Against Popular Culture is the Challenging Problem of Today. *Zien Journal of Social Sciences and Humanities*, 19, 6-8.
4. Muratova, A. K. (2022). Muratova Aziza Kamilovna Mirzo Ulug 'bek. *RESEARCH AND EDUCATION*, 1(1), 193-200.
5. Kuysinov, O. A. (2021). Improving the methodologies of raising the effectiveness of continuous education on the basis of ensuring content consistency.«Actual problems of modern science, education and training» Electronic Journal. July.
6. Razzoqova, M. (2024). SPEECH DEVELOPMENT TECHNOLOGIES FOR PRESCHOOL CHILDREN IN THEIR ENVIRONMENT: preschool. *Nordic_Press*, 1(0001).